

HEDA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Ödeshögs församling
Ödeshögs kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2006*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

HEDA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Ödeshögs församling

Ödeshögs kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Heda kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Heda kyrka	4
Kyrkogårdens historik	5
Översiktlig beskrivning av vegetation m m - Karta	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Beskrivning av enskilda kvarter	13
Norra delen	13
Södra delen	15
Källor	18
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	19
Förklaring till exempellistan	19
Utvärderingskarta	20
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner.
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144)

säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

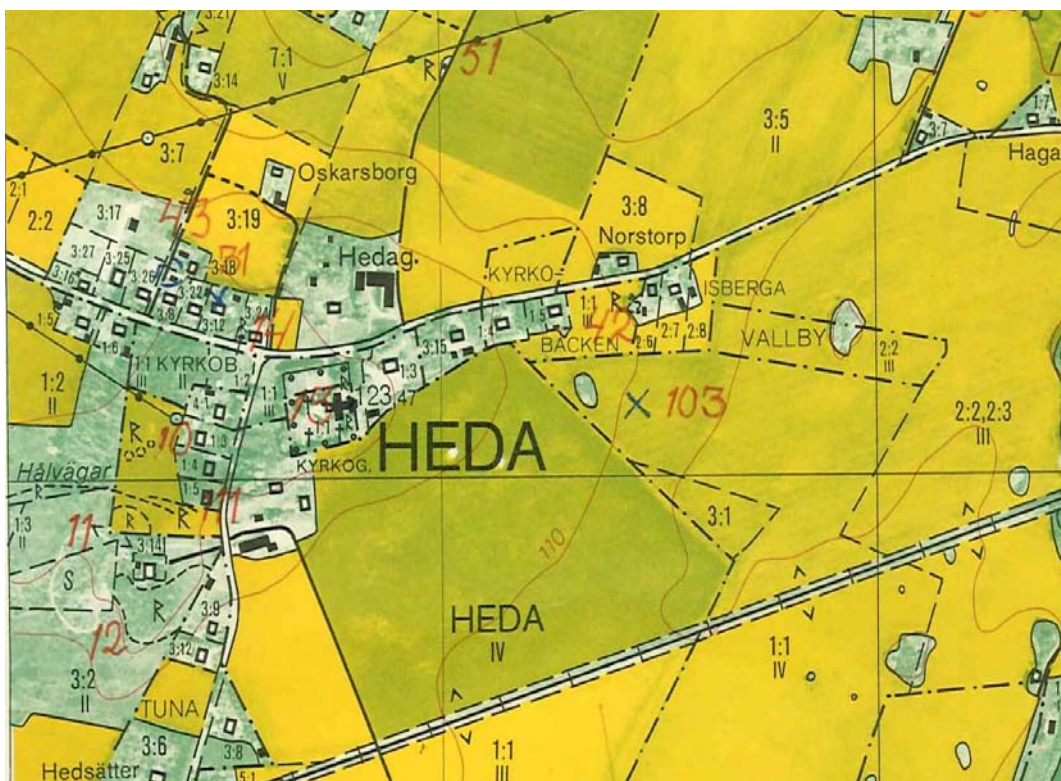
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands länsmuseum 2006. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands länsmuseum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 084 27 Rök, 1983. En fastighetsgräns går strax norr om kyrkan. Den visar troligen på en utvidgning av kyrkogården mot norr.

HEDA KYRKOGRÅRD

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan och kyrkogården ligger på en ås vid ett vägsäl ca 8 km norr om Ödeshög. Kyrkomiljön i Heda har en varierad bebyggelse med bostadshus främst från 1930- och 40-talen. De två f d skolbyggnaderna är äldre, uppförda 1885 respektive 1889. Den äldre skolbyggnaden, den s k slöjdvillan, är en av fyra som uppfördes som trädgårds- och slöjdsolor i enlighet med en donation. De övriga finns i Rök, Stora Åby och Ödeshög. Den yngre skolbyggnaden är belägen öster om kyrkan och har nu funktionen som församlingshem. Den f d prästgården, som är belägen strax sydväst om kyrkogårdsmuren, utgörs av en låg faluröd byggnad med parstugans planlösning. De äldsta delarna härrör från 1700-talet och den fungerar numer som hembygdsgård. Miljön ingår som en väsentlig del av riksintresseområdet runt Tåkern.

Heda kyrka

Heda är en medeltida socken och kyrkan är dendrokronologiskt daterad till 1100-talets mitt. Kyrkan är en av Östergötlands märkligaste medeltida kyrkor. De äldsta delarna är

uppförda av kalksten i olika etapper under medeltiden. Tornet är ovanligt högt och smäckert och på södra sidan finns ett kapell, som sannolikt tillkommit på kungligt initiativ. I kapellets södra mur finns en piscina inmurad med reliefer av mycket hög konstnärlig kvalitet. På norra sidan finns ett sidoskepp med influenser från cisterciensisk arkitektur. I mitten av 1800-talet restaurerades kyrkan och tillbyggdes med ett nytt kor samt korsarmar i söder och norr av lundaprofessorn och medeltidsromantikern C G Brunius. Hundra år senare förändrades kyrkan återigen. Kyrkan präglas idag, såväl exteriört som interiört, av tre perioder; medeltid, 1850-talets historicerande stil och 1950-talets restaureringsideologi. Kyrkans medeltida kalkstensmurverk är blottat och tillbyggnaderna från 1850-talet är putsade. Huvudentrén är förlagd till den södra korsarmen och sadeltaken är täckta av skiffer.

Utsnitt ur häradseconomiska kartan 1868-77, Åby. Rundningen av östra murens mittparti är tydlig på kartbilden.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets webbsida.

En lantmäterikarta från 1639 visar en rektangulär kyrkogård i väst/östlig riktning, troligen med mindre omfattning än idag. Häradskartan från 1868-1877 visar däremot en utsträckning som liknar dagens och med en rundad utskjutande del öster om koret.

I sockenbeskrivningar från 1760, 1817-28 och 1854-55 nämns de båda runstenarna på kyrkogården. I den andra av dessa beskrivningar står att klockorna hänger i en trästapel, men de står inte var. I samband med den stora ombyggnad av kyrkan som leddes av C G Brunius på 1850-talet lär kyrkklockorna ha flyttats till tornet från en låg klockstapel.

År 1806 ritade Johan Fredrik Kock av Heda kyrka. På teckningen syns en byggnad i östra kyrkogårdsmuren. Det är troligen en stiglucka som utgör ingång till kyrkogården. Den har toppigt tak med dubbla takfall.

Ett fotografi från 1945 visar kyrkogårdens nordvästra del med en mängd uppgrävda kullar, några mycket små kors eller bara små träpinnar som markering. Öster om detta ligger de mer påkostade gravarna, t ex dagens 261-303. Det är svårt att avgöra om det rör sig om gravkullar, eller om man håller på att gräva om kyrkogården. Ett fotografi från 1949 visar kyrkogårdens sydvästra del med omgärdade grusgravar och varierande former av gravvårdar. Flera fotografier från mitten av 1900-talet visar en tät uppvuxen trädkrans och att området närmast söder om kyrkan är grästäckt och saknar gravvårdar.

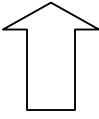
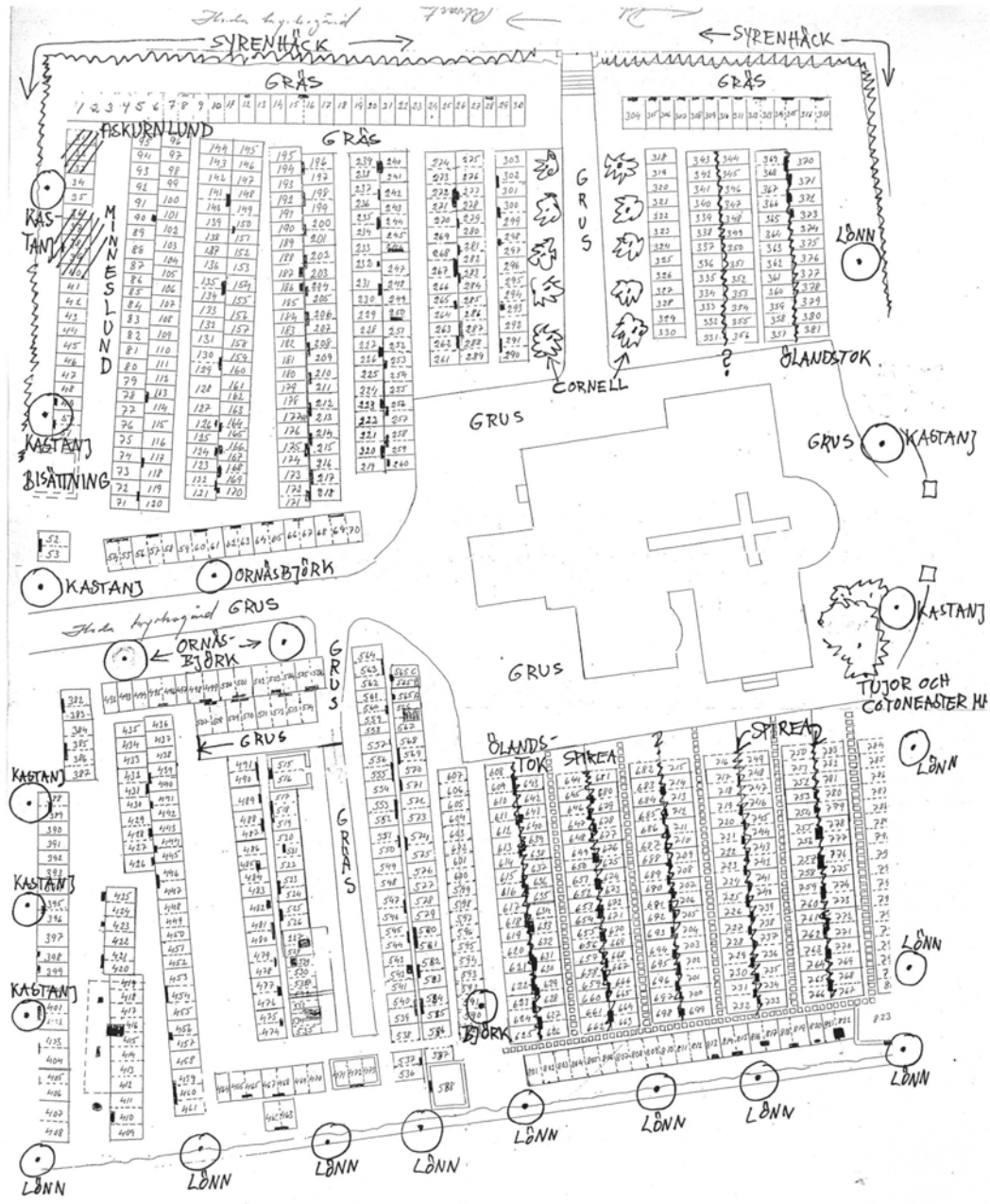

Foto av Heda kyrka och kyrkogårdens nordvästra (1945) respektive sydvästra del (1949). Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Flygfoto från 1952, taget från väster. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

Beslut om tillstånd enligt kulturminneslagen till minneslund och askurnlund lämnades av Länsstyrelsen 2004.

N

Heda kyrkogård. Vegetation m m.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅDEN

Heda kyrkogård har en rektangulär planform i nord/sydlig riktning. Kyrkan ligger mitt på kyrkogården, invid den östra begränsningen med långhuset i öst/västlig riktning. Kyrkan ligger i höjdläge och kyrkogården sluttar både åt norr och söder. Kyrkogården saknar kvartersindelning, men har i inventeringen delats in i två delar: norra delen och södra delen.

Heda kyrkogård från nordväst.

Allmän karaktär

Kyrkogården präglas av terrängförhållandena. Kommer man från norr ser man bara denna del av kyrkogården, kommer man däremot genom västgrinden kan man se större delen av kyrkogården. Större delen av kyrkogården har en öppen karaktär där det inte finns ryggäckar. Delvis står gravvårdarna glest. I sydöst och den relativt lilla nordöstra delen är karaktären mer strikt beroende på ett regelbundet system med ryggäckar. I den sydvästra delen finns fler äldre familjegravar och en större variation av gravvårdstyper. Större delen av kyrkogården är helt grästäckt och grusgångar saknas utom från grindarna till kyrkan och runt själva kyrkan.

Omgärdning

Väster: delvis fogad ca 0,8-1,6 m hög halvmur av 0,2-1,0 m stora gråstenar. En syrenhäck växer på muren. I höjd med kyrkans norra fasad finns ett bisättningsrum med dörr i muren. Det är en dubbeldörr med profilerad panel i fiskbensmönster. Efter bisättningsrummet ändrar muren karaktär. Det är då en ca 1,0 m hög delvis fogad helmur av ca 0,2-1,0 m stor gråsten med några inslag av kalksten. Gräs på krönet.

Norr: en ca 1,5 m hög halvmur av ca 0,4-1,2 m stor skarpkantad gråsten. Liknar västra murens norra del. Syren växer på muren. Bindringar i östra delen.

Nordöstra murhörnet.

Sydöstra murhörnet.

Öster: en ca 1,3 m hög kallmur av ca 0,3-1,0 m stor skarpkantad gråsten. Murens höjd varierar med terrängen. Rakt öster om kyrkan går muren i en halvcirkel med grindöppning på mitten. Här är det en klar halvmur. Grindöppningen är enligt uppgift breddad. Grindar saknas. Murens södra del – se västra murens södra del. Kompost finns framför muren och undanlagda gravvårdar.

Söder: en ca 0,8-1,0 m hög murad helmur av ca 0,2-0,5 m stor ej skarpkantad gråsten med inslag av kalksten. Syrenskott på muren. Skada i västra delen.

Norra grinden.

Östra grindöppningen.

Ingångar

Väster: pargrind av järnsmede med konkavt krön och elipsformad dekor. Grindstolpar av granit med markerad bas och avhugget toppigt krön.

Norr: pargrind av järnsmede med konkavt krön och elipsformad dekor. Grindstolpar av granit med avhugget toppigt krön. Stolparna kröns av svartmålade järnklot. En trappa av kalksten leder upp på kyrkogården.

Öster: grindöppning i murens halvcirkelformade del. Två oregelbundet huggna grindstolpar av granit. Grindar saknas. Enligt uppgift är grindöppningen breddad.

Vegetation

Utanför sydvästra muren växer relativt unga lönnar och en ung ask.

Väster: sex kastanjer i trädkransen.

Söder: åtta lönnar i trädkransen.

Öster: tre lönnar i trädkransen och två kastanjer flankerar östra öppningen.

En syrenhäck växer på halvmuren i nordväst, norr och nordöst. Skott finns även på andra partier. Tre ornäsbjörkar kantar västra mittgången. Enstaka rygghäckar i nord/sydlig riktning varav flertalet utgörs av spirea.

Gångsystem

Gångar belagda med naturgrus. En grusad yta finns runt kyrkan med grusgångar till västra, norra och östra grinden/öppningen. En rest av en grusgång finns i anslutning till några grusgravar i sydväst. Delvis övervuxna plattgångar mellan gravraderna i sydöst.

Avbruten kolonn från 1862.

Eventuell linjegravvård från 1939.

Gravårdstyper

Tre obelisker och ett avbrutet livsträd från andra delen av 1800-talet. I sydvästra delen, där det är den största variationen av gravvårdar finns även en avbruten kolonn från 1862 och en natursten med slipad namnoval med årtal 1849. Stenramsomgärdade grusgravar finns i sydvästra delen och även norr om kyrkan. Framför allt norr om kyrkan är några av stenramarna mer arbetade. En grästäckt grav omgärdas av en låg klippt tujahäck. På kyrkogårdens nordvästra och nordöstra del finns en del små gravvårdar som kan ha ingått i den allmänna linjen.

Minneslund

Invid muren i nordväst finns en rund mindre minneslund inramad av spirea. På ”minnesstenen” står årtal 2004. I nordvästra hörnet ligger en askurnlund. Runt en flersidig plantering ska små gravvårdar ligga.

Askurnlund.

Bisättningsrum.

Byggnader

Bisättningsrummet ligger nergrävt på kyrkogårdens västra sida med ingång i västra muren. Pardörren har en profilerad panel i fiskbensmönster med ”ålderdomliga” beslag. Dörren ramas in av kalkstensskivor. På kyrkogården syns bisättningsrummet som en nergrävd jordkällare.

Övrigt

Lyktstolpar med fyrkantig stolpe av vitmålad plåt. Kantig kupa med råglas. I läns museets arkiv finns ritningar till lyktstolpar för kyrkogården. De är utförda av arkitekt Johannes Dahl, Tranås, 1950 och det är troligen den nuvarande belysningen. Samma år ansvarade Johannes Dahl för en interiör och exteriör ombyggnad av kyrkan.

Åt öster i de båda korsarmarna finns en inmurad runsten. Båda har inskrift från 1000-talet e Kr. och har stått på kyrkogården (ej ursprungligen). Fornlämningsnummer RAÄ 13.

Bänkar från Näfveqvarns bruk med bruna träsisar. Lyktstolpar med fyrkantig stolpe av vitmålad plåt.

Kulturhistorisk bedömning

Heda kyrka och kyrkogård med trädkrans, grindar och murar bildar tillsammans med de skolbyggnader och prästgård en väl sammanhållen miljö med mycket höga kulturhistoriska värden. Trädkransen består av kastanjer och lönnar. Respektive trädslag växer på olika sidor om kyrkogården. Trädkransen visar på det parkideal som började bli vanligt på våra kyrkogårdar mot slutet av 1700-talet och på landsortskyrkogårdarna åtminstone under andra halvan av 1800-talet. Grindarna med bl a elipsformad dekor är av en typ som är relativt vanlig och i huvudsak lika kyrkogårdsgrindarna t ex i Västra Tollstad. Grusgångarna från norra och västra grinden betonas en nord/sydlig respektive väst/östlig axel. Där kyrkogården har lagts om i östra delen och fått en mer strikt karaktär är rygghäckarna en viktig del av denna.

Lyktstolparna är troligen ritade av arkitekt Johannes Dahl i Tranås, samma år som han ansvarade för ombyggnad av kyrkan. Detta ger belysningen ett arkitekturhistoriskt värde.

På kyrkogårdens norra del finns rester av ett linjegravsystem. Under mer än 150 år, fram till mitten av 1960-talet, hade man sk linjegravar på kyrkogårdarna. Där begravdes de avlidna en och en radvis och åtminstone från mitten av 1800-talet övergick det till att bli en begravningsform för dem som inte kunde eller ville köpa en gravplats. Det är av stor vikt att gravvårdar bevaras, så att det går att avläsa gravsättningarnas ordningsföljd.

Framför allt kyrkogårdens sydvästra del och mindre partier av norra delen har mycket höga kulturhistoriska värden när det gäller de mer påkostade familjegravarna, som i allmänhet har utgjorts av grusgravar omgärdade med stenramar och i enstaka fall med en enkel järnprofil eller en häck. Helt eller till största delen grusade kyrkogårdar har tidigare varit mycket vanligt förekommande i länet. Troligen är det ett bruk som växer fram under andra delen av 1800-talet. Omgärdning har varit mycket vanligt och inte enbart av de större familjegravarna, utan även kring enkla gravar. Omfattningarna liksom själva gravvårdarna är dock ofta mer påkostade i det förra fallet. Det är

huvudsakligen stenramar som bevarats på Heda kyrkogård. Stenramar verkar ha varit vanligast från 1920-talet och fram till och med 1960-talet. Av fotografiet ovan från 1949 framgår att fler gravar då hade någon typ av omgärdning. En del av familjegravarna på Heda kyrkogård är ovanligt stora för att vara på en landsortskyrkogård.

Enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Det gäller bl a ålderdomliga gravvårdar, tidstypiska gravvårdar med speciellt utförande och gravvårdar med lokal- eller personhistoriskt intresse. Antalet ålderdomliga gravvårdar är få. Öster om kyrkan finns en uppställd kalkstensvård från 1762 och på sydvästra delen finns två gravvårdar från 1840-talet. Bland tidstypiska gravvårdar med speciellt utförande märks tre obelisker, ett s k avbrutet livsträd, en avbruten kolonn samt en s k bautasten. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv och sociala struktur. Titlar som lantbrukare, hemmansägare och agronom visar att detta är en jordbruksbygd. Andra titlar är bl a lifgrenadjeren och den mer sentida titeln bilskolechef.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kyrkogården saknar kvartersindelning, men har i inventeringen delats in i två delar: norra delen och södra delen.

Norra delen, gravnummer 1-381

Kyrkogårdens norra del omfattar gravnummer 1-381 och terrängen sluttar från kyrkan ner mot vägen i norr. Utanför kyrkogården i väster ligger en öppen gräsyta och i öster den f d skolan, numera församlingshem.

Nordvästra delen från sydväst.

Nordöstra delen från sydöst.

Allmän karaktär

Eftersom kyrkogården sluttar relativt mycket har man en bra överblick över den norra delen från den norra grinden. Öppen karaktär då häckar saknas helt i västra delen där gravvårdarna även står rätt glest. I östra delen är karaktären mer strikt med två rygghäckar.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren med syrenhäck i väster, norr och öster.

Ingångar

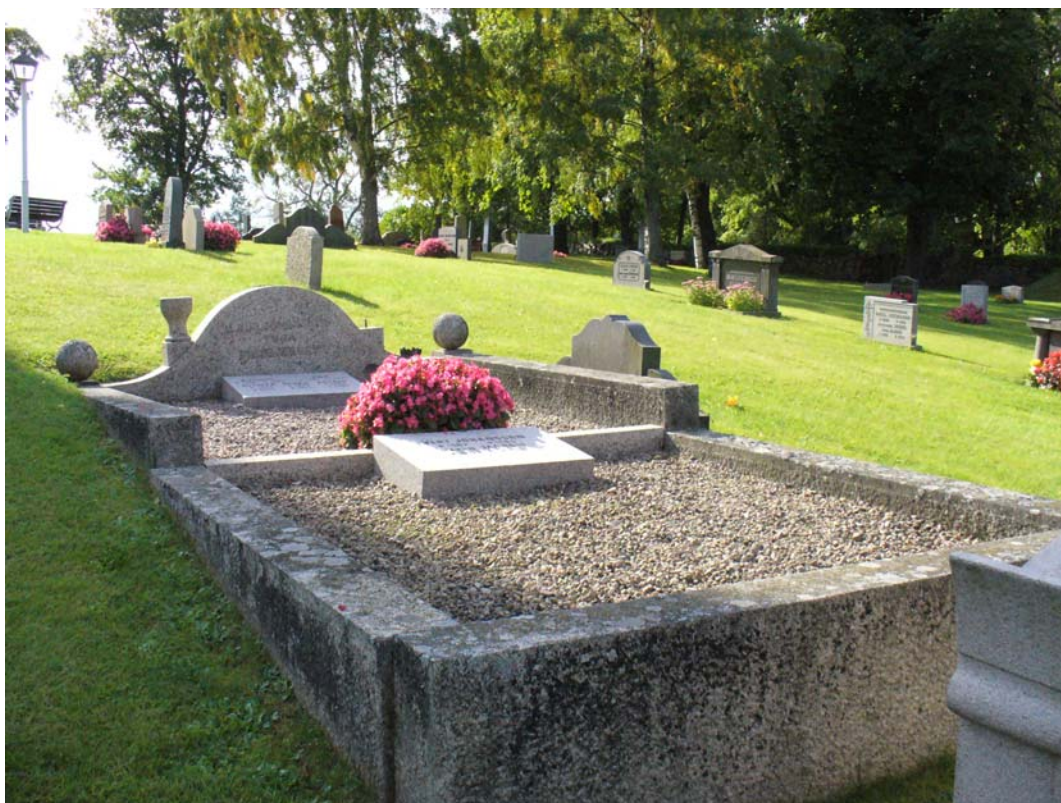
Grindarna i väster och norr samt den östra grindöppningen.

Vegetation

Kastanjer och lönn i trädkransen och syrenhäck på kyrkogårdsmuren. 10 stycken bollklippta cornellbuskar kantar norra mittgången och en ornäsbjörk står norr om västra mittgången. I östra delen finns en ca 0,8 m hög rygghäck av (?) och en rygghäck av ölandstok. Båda går i nord/sydlig riktning.

Gångsystem

Den norra och västra mittgången och grusyta invid kyrkan. Enstaka övervuxna plattlagda gångar.

Familjegrav troligen från 1920-talet.

Gravårdstyper

Enstaka troliga linjegravvårdar mitt i nordvästra delen och invid nordöstra muren. En rad gravar finns invid kyrkogårdsmuren i väster och norr. I övrigt går gravraderna i nord/sydlig riktning. I nordvästra delen finns det sju grusgravar. Tre av dem är terrasserade med vårdarna vända mot öster och avviker genom sin riktning från övriga gravrader i mittpartiet. En obelisk och en sentida vård i kalksten. Enstaka vårdar ligger i gräsmattan. Gravläggningar från 1917 och framåt. Öster om kyrkan står två äldre gravvårdar i kalksten från 1762 respektive 1859.

Byggnader

–

Övrigt

En åttkantig brunn av kalksten med vaser och soptunnor finns i öster.

Kulturhistorisk bedömning

Vissa strukturer på kyrkogårdens norra del har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Här finns bl a rester av ett linjegravsystem. Under mer än 150 år, fram till mitten av 1960-talet, hade man s k linjegravar på kyrkogårdar. Där begravdes de avlidna en och en radvis och åtminstone från mitten av 1800-talet övergick det till att bli en begravningsform för dem som inte kunde eller ville köpa en gravplats. Systemet upphörde vid mitten av 1960-talet. Det är av stor vikt att gravvårdar bevaras, så att det går att avläsa gravsättningarnas ordningsföljd. Eventuella linjegravvårdar är här från sent 1910-tal till 1960-talet. De enstaka grusgravarna omgärdade med stenram visar på en vanlig utformning av mer påkostade familjegravar från tidigt 1900-tal. Några av dessa är lagda i en riktning som avviker från de övriga gravarna.

Enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Till de tidstypiska gravvårdarna med speciellt utförande hör en obelisk i svart granit. Titlar på gravvårdar berättar om traktens näringsliv och sociala struktur. Här finns titlar som hemmansägaren, smidesmästaren och grenadieren.

Södra delen, gravnummer 382-823

Kyrkogårdens södra del omfattar gravnummer 382-823 och i östra delen framför allt sluttar terrängen mot söder. Utanför kyrkogården ligger hembygdsparken i väster, öppen mark i söder och uthus till f d skolan i öster.

Sydvästra delen från nordöst.

Sydöstra delens mittparti från nordöst.

Allmän karaktär

I västra delen har kyrkogården en öppen och mer ålderdomlig karaktär med blandade typer av gravvårdar, varav flera är höga. I östra delen med rygghäckarna är karaktären mer strikt.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren i väster, söder och öster.

Ingångar

Grunden i väster och grindöppningen i öster.

Vegetation

Träden i trädkransen och två ornäsbjörkar utmed västra mittgången. I sydvästra delen står en mindre björk. Rygghäckar i östra delen i nord/sydlig riktning, ca 0,6-0,9 m höga av olika typer av spirea, längst i öster en häckoxbär. Bl a höga tujor och en cotoneaster växer längst i nordöst.

Gångsystem

Västra och östra mittgången samt den grusade ytan invid kyrkan. Delvis övervuxna plattgångar av kalksten finns i den sydöstra delen.

S k avbrutet livsträd, 1853/1884.

Obelisk i kalksten från 1874,

Gravårdstyper

I sydöstra delen är det huvudsakligen låga och breda vårdar med relativt många gravläggningar från 1960-talet. En gravanläggning i sydöstra hörnet har en gravvård i form av en s k bautasten och omgärdas av en ca 0,6 m hög klippt tujahäck. En familjegrav i sydvästra delen har 11 vårdar av kalksten, varav 10 är liggare. I sydvästra delen finns ett antal gravvårdar från 1800-talet varav den äldsta har årtalet 1845. Här finns obelisker, ett rikt dekorerat avbrutet livsträd och en avbruten kolonn. Nio grusgravar, varav en saknar omgärdning, de övriga omgärdas av stenram. Dessutom finns det tre stenramsgravar med gräsyta. Strukturen i denna del är något oklar och gravraderna är dels enkla och dels dubbla. Utmed muren i sydöst står fyra gravvårdar i svart granit och en i koppar. De är eventuellt flyttade dit. Granitvårdarna har årtal från 1889 till 1918 och gravvården i koppar från 1903.

Byggnader

–

Övrigt

Vattenpost med vaser och soptunnor vid södra muren.

Kulturhistorisk bedömning

Framför allt den sydvästra delen har mycket höga kulturhistoriska värden med ålderdomliga gravvårdar och flera gravvårdar som är omgärdade med i första hand stenram. En del av dessa gravar är även grustäckta. Helt eller till största delen grusade kyrkogårdar har tidigare varit mycket vanligt förekommande i länet. Troligen är det ett bruk som växer fram under andra delen av 1800-talet. Omgärdning har varit mycket vanligt och inte enbart av de större familjegravarna, utan även kring enkla gravar.

Omfattningarna liksom själva gravvårdarna är dock ofta mer påkostade i det förra fallet. Det är huvudsakligen stenramar som bevarats på Heda kyrkogård. Stenramar verkar ha varit vanligast från 1920-talet och fram till och med 1960-talet. Av fotografiet ovan från 1949 framgår att fler gravar då hade någon typ av omgärdning. En del av familjegravarna på Heda kyrkogård är ovanligt stora för att vara på en landsortskyrkogård.

Enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Det gäller bl a ålderdomliga gravvårdar, tidstypiska gravvårdar med speciellt utförande och gravvårdar med lokal- eller personhistoriskt intresse. Antalet ålderdomliga gravvårdar är få. På sydvästra delen finns två gravvårdar från 1840-talet. Bland tidstypiska gravvårdar med speciellt utförande märks obelisker, ett s k avbrutet livsträd, en avbruten kolonn samt en s k bautasten. Titlar på gravvårdar berättar om en trakts näringsliv och sociala struktur. Titlar som lantbrukare, hemmansägare och agronom visar att detta är en jordbruksbygd. Andra titlar är bl a lifgrenadjeren och den mer sentida titeln bilskolechef. Bland de tidstypiska och ofta mer arbetade gravvårdarna märks tre obelisker, ett avbrutet livsträd och en avbruten kolonn. Två gravvårdar är från 1840-talet. Titlar på gravvårdar berättar om traktens näringsliv och sociala struktur. Titlar här är bl a lantbrukaren, hemmansägaren och agronomen som tyder på en jordbruksbygd. Dessutom finns bl a lifgrenadjeren och en mer sentida titel – bilskolechefen.

På kyrkogårdens sydöstra del är rygghäckarna betydelsefulla för den nutida strikta karaktären.

Källor:

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilieutgåva 1993.
Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Medeltida kyrkor i Östergötland tecknade av Elias Brenner och Johan Fredrik Kock”. Skänninge 1982.
Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilieutgåva 1993.
Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se. Härads-karta från 1868-77
www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen ”onumr. S om 042”. Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer.

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen ”granit” används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

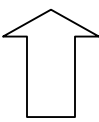
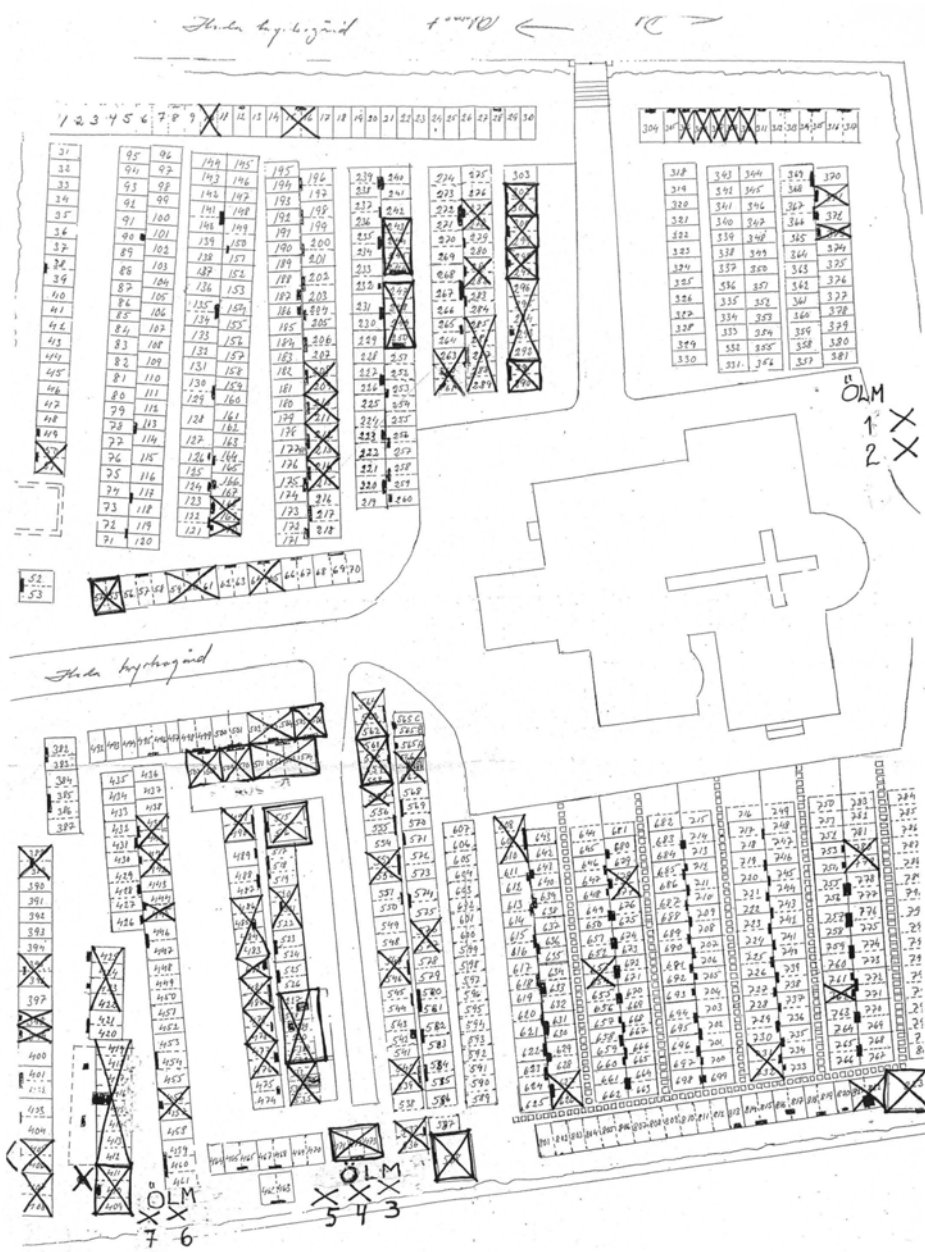
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

N

Heda kyrkogård. Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse
Gravar med omgärdning är markerade med en fyrkant.

X